

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/32>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ ВАЛЮТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОБІГАННЯ ЇХ ПРОТИПРАВНОМУ ВИКОРИСТАННЮ

LEGAL REGULATION OF VIRTUAL CURRENCY CIRCULATION: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR PREVENTING THEIR ILLEGAL USE

Карнаух О.А., студентка III курсу факультету юстиції

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

orcid.org/0009-0006-7586-5318

Стаття присвячена аналізу особливостей нормативного регулювання обігу криптовалют у контексті запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

У роботі досліджено основні фактори, що зумовили інтеграцію віртуальних валют у неправомірну діяльність, зокрема анонімність трансакцій, децентралізований характер системи, відсутність єдиного емітента, можливість здійснення фінансових операцій поза межами державного контролю. Розглянуто популярні схеми скоєння злочинів з використанням криптовалют, а саме: викрадення віртуальної валюти; маніпулювання інвесторами шляхом формування хибного уявлення про перспективу вкладення в певну «монету»; відмивання коштів за допомогою фальшивих суб'єктів господарювання, що приймають криптовалюту як платіжний засіб. Здійснено аналіз статистичних відомостей щодо обсягу криптовалютних трансакцій, задіяних у злочинній діяльності.

Особлива увага приділена опрацюванню генези нормативно-правового закріплення поняття віртуальної валюти. Досліджено приписи ключових міжнародних актів у сфері регулювання обігу віртуальної валюти, зокрема в контексті протидії їй використанню з метою відмивання (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а саме: Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року (зі змінами, внесеними Директивою Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 року); Рекомендації FATF 15; Керівництва FATF щодо застосування ризикорієнтованого підходу до віртуальних активів та постачальників послуг з переказу віртуальних активів; Регламенту MiCA.

Окрім того, у роботі міститься комплексний аналіз перспектив запровадження ефективного правового регулювання віртуальних активів (зокрема криптовалют). Розглянуто основні положення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 №361-IX та Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 №2074-IX. Визначено основні переваги встановлення прозорого механізму оподаткування криптовалют в контексті його позитивного впливу на трансформаційні процеси в суспільно-економічній царині.

У роботі також детально розглянуто дискусійне питання щодо визначення місця віртуальних активів серед елементів об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Досліджено положення чинного Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в аспекті охоплення ними проблематики обігу віртуальних активів. Здійснено порівняльний аналіз цих положень з відповідними нормами проекту нового Кримінального кодексу України. Окрім того, було запропоновано комплекс заходів з підвищення фінансово-економічної безпеки в умовах активного використання віртуальних валют.

У результаті було здійснено систематизацію підходів до визначення правової природи віртуальних валют та осмисленні їх ролі у сучасних фінансово-правових відносинах.

Ключові слова: віртуальні активи, криптовалюта, фінансовий моніторинг, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансово-економічна безпека.

The article is devoted to the analysis of the features of the legal regulation of cryptocurrency circulation in the context of preventing the legalization (money laundering) of proceeds from crime and the financing of terrorism.

The study examines the main factors that have contributed to the integration of virtual currencies into unlawful activities, including transaction anonymity, the decentralized nature of the system, the absence of a single issuer, and the possibility of conducting financial operations outside state control. Common schemes of criminal activity involving cryptocurrencies are considered, namely: theft of virtual currencies; manipulation of investors by creating a false perception of the potential of a particular "coin"; and laundering of funds through fictitious business entities that accept cryptocurrency as a means of payment. Statistical data on the volume of cryptocurrency transactions involved in criminal activity were also analyzed.

Particular attention is given to the genesis of the legal consolidation of the concept of virtual currency. The provisions of key international regulatory acts governing the circulation of virtual currencies are examined, particularly in the context of preventing their use for money laundering and terrorism financing. These include: Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 (as amended by Directive (EU) 2018/843 of 30 May 2018); FATF Recommendation 15; FATF Guidance on the risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers; and the MiCA Regulation.

In addition, the article contains a comprehensive analysis of the prospects for implementing effective legal regulation of virtual assets (including cryptocurrencies). The main provisions of the Law of Ukraine "On Preventing and Countering the Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism, and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" No. 361-IX of 06.12.2019 and the Law of Ukraine "On Virtual Assets" No. 2074-IX of 17.02.2022 are considered. The study identifies the main advantages of establishing a transparent cryptocurrency taxation mechanism in terms of its positive impact on socio-economic transformation processes.

The article also thoroughly addresses the debated issue of determining the place of virtual assets among the elements of the objective side of a criminal offense. Provisions of the current Criminal Code of Ukraine establishing liability for the legalization (laundering) of property obtained by criminal means are examined with regard to their coverage of issues related to the circulation of virtual assets. A comparative analysis of these provisions with the relevant norms of the draft new Criminal Code of Ukraine is also carried out. Furthermore, a set of measures aimed at enhancing financial and economic security in the context of active cryptocurrency use is proposed.

As a result, the study systematizes approaches to defining the legal nature of virtual currencies and reflects on their role in modern financial and legal relations.

Key words: virtual assets, cryptocurrency, financial monitoring, money laundering of proceeds from crime, financial and economic security.

Постановка проблеми. Активне використання віртуальних валют створює як нові можливості для розвитку фінансової системи, так і значні ризики для її безпеки. Особливості функціонування криптовалют ускладнюють контроль за їх обігом і таким чином роблять їх привабливими для відмивання доходів, фінансування тероризму та інших форм злочинної діяльності. Національне законодавство, хоча і відрізняється домінуванням тенденцій до посиленого регулювання віртуальних активів (зокрема криптовалют) потребує вдосконалення з метою створення ефективного механізму протидії їх протиправному використанню.

Мета дослідження. Системний аналіз нормативно-правових підходів до регулювання обігу віртуальних активів (зокрема криптовалют) з визначенням проблемних аспектів і перспектив удосконалення правового регулювання в контексті запобігання їх використанню з протиправною метою.

Стан опрацювання проблематики. В умовах стрімкої інтеграції цифрових технологій у ключові сфери діяльності суспільства питання правового регулювання віртуальних валют активно досліджується у працях вітчизняних правників, зокрема Кудя О. О., Єфремової К. В., Шаповалової І. В., Мухіна В. А., Каменського Д. В., Дудорова О. О., які висвітлюють різні аспекти правового статусу криптовалют. Водночас у вітчизняному правознавстві спостерігається брак комплексних досліджень, які б одночасно охоплювали питання визначення правової природи віртуальних валют, їх регулювання у фінансово-економічній сфері та механізми запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, з їх використанням.

Виклад основного матеріалу. В епоху інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, коли матеріальні грошові одиниці поступаються популярністю безготівковим операціям, питання перебігу трансформаційних процесів у сфері фінансів набуває дедалі більшої актуальності. Криптовалюта як унікальний вид віртуального активу перетворилася з екзотичного платіжного інструмента на ключовий елемент глобальної економіки. Зауваживши стрімке зростання криптовалютного ринку, Європейський Союз (який фактично є провідним економічним блоком) відповідально поставився до необхідності нормативного врегулювання цієї царини: наслідком розробки й поступового впровадження системи заходів, спрямованих на уніфікацію підходу до контролю за обігом криптовалют та функціонуванням блокчейн-технологій, стала часткова стабілізація європейського фінансового ринку, посилення гарантування прав споживачів (зокрема в аспекті забезпечення їхньої конфіденційності), активізація боротьби з «відмиванням» коштів і наданням матеріальної підтримки тероризму. Наразі ЄС тяжіє до створення в економічному полі безпечної екосистеми, заснованої на засадах безпеки, прозорості, відповідальності, й надання можливостей безперешкодного розвитку інновацій.

Україна, яка обрала євроінтеграцію вектором подальшої зовнішньої політики, активно долучається до процесу удосконалення законодавчого поля і, реципіюючи основні досягнення ЄС у цій царині, працює над визначенням правових обмежень для операцій з криптовалютами. Наразі ступінь врегульованості вищезазначеного питання значно нижчий за той «еталонний» показник, який необхідний для перетворення українського ринку віртуальних активів на перспективний сектор цифрової економіки. Проте, на мою думку, Україна має значний науковий та інформаційно-комунікаційний потенціал для розв'язання питань, пов'язаних з впровадженням криптовалют і блокчейн-технологій. Використання наявних у нашої країни ресурсів для форсування економічного поступу, захисту інтересів громадян та іноземних інвесторів передбачає своєчасне формування ефективного й гармонійного механізму регулювання, що спиратиметься як на іноземний досвід, так і на національні особливості ринкових відносин.

Незважаючи на наснажливі перспективи інтеграції криптовалют у глобальну фінансову екосистему, їх використання супроводжується суттєвим ризиком для стабільності економіки держав, зумовленим нестабільністю курсів, можливістю залучення до злочинних схем (зокрема з метою відмивання коштів, фінансування терористичних організацій, уникнення оподаткування тощо), відсутністю уніфікованих міжнародних стандартів регулювання віртуальних активів тощо. Окрім того, в умовах функціонування децентралізованих цифрових активів переважна більшість традиційних інструментів фінансового регулювання втрачають свою ефективність, що спричиняє виникнення нагальної потреби в переосмисленні усталених підходів до фінансової політики та економічного планування [1, с. 33].

На сучасному етапі розвитку цифрової економіки криптовалюти відіграють ключову роль у системі глобальних фінансових відносин, виступаючи не лише інноваційним засобом обігу вартості й альтернативною формою розрахунків, а й потенційним інструментом вчинення протиправних дій. Особливості функціонування криптовалют, до яких належать, зокрема, децентралізованість, відсутність єдиного емітента, високий рівень анонімності користувачів, транскордонний характер операцій, зумовили їх стрімку інтеграцію у злочинну діяльність. На відміну від традиційних фінансових інструментів, вони функціонують поза межами державного контролю, що значно ускладнює здійснення фінансового моніторингу та подальшу розробку й запровадження ефективних механізмів боротьби з відмиванням коштів, отриманих неправомірним шляхом, та фінансуванням тероризму. Конфіденційні криптовалюти (наприклад, Monero), які використовують провідні криптографічні методи приховування інформації про користувачів та суми фінансових операцій, надають правопорушникам змогу заплутувати деталі поточної трансакції за допомогою процесу міксування й тим самим ускладнюють відстеження їх руху. Обфускація походження криптовалют також здійснюється за допомогою так званих «тамблерів», що змішують активи багатьох користувачів, обмежуючи можливість їх ідентифікації. Наразі криптовалюта є основним джерелом фінансування багатьох злочинних галузей, серед яких придбання та поширення порнографічних матеріалів, незаконний обіг зброї, психотропних та наркотичних речовин, нелегальна трансплантологія, торгівля людьми, фінансування екстремістської діяльності та тероризму тощо [2, с. 9].

Викрадення криптовалюти зазвичай супроводжується використанням фейкових електронних гаманців, створенням фішингових сайтів, шахрайством на краудінвестиційних онлайн-платформах, організацією інвестиційних фондів з потенційно неправомірними цілями тощо. Окрім того, популярною схемою для скоєння злочинів, предметом яких є криптовалюта, є маніпулювання інвесторами з метою завдання їм фінансових збитків. Основними етапами такої операції є: 1) змова трейдерів, спрямована на формування хибного уявлення про виправданість зростання певної «монети» та його потенційного продовження (зокрема із залученням засобів масової інформації); 2) продаж шахраями власних придбаних заздалегідь криптовалютних одиниць після досягнення певної купівельної ціни й припинення розповсюдження дезінформації. У результаті вищезгаданих дій інвестори, які, спокусившись перспективою стрімкого збагачення, придбали певну «монету», зазнають матеріальних втрат.

Відмивання коштів також може реалізовуватися за допомогою створення віртуальних юридичних осіб, що мають змогу приймати криптовалюту як платіжний засіб. Задум зловмисників полягає у здійсненні анонімних трансакцій на рахунок фальшивих суб'єктів господарювання й подальшій конвертації перерахованої криптовалюти

в національну валюту. Формально гроші, отримані таким чином, є легальними, оскільки сприймаються як оплата за надані юридичною особою послуги. Варто зазначити, що подібні фірми найчастіше зареєстровані на підставну особу (так званого «дропа» або «номінала»), яка не має жодного правового зв'язку із справжнім власником коштів та у разі викриття нестиме тягар правосуддя в повному обсязі.

Відповідно до аналітичних відомостей платформи Chainalysis, наведених у Звіті про криптозлочинність 2025 (The 2025 Crypto Crime Report), у 2024 році обсяг незаконних трансакцій у криптовалютному просторі сягнув близько 40 млрд доларів (за оцінками експертів, наведена цифра не є остаточною, оскільки подальші, більш ґрунтовні дослідження проблемного питання можуть підтвердити розбіжність у вирахуванні загальної суми, еквівалентну приблизно 11 млрд доларів) [3]. Слід зазначити, що оцінки незаконної трансакційної активності включають кошти, надіслані на адреси, які були ідентифіковані як незаконні, та такі, що були викрадені в результаті криптохакерських атак. Окрім того, результати обчислення частки обсягу криптотрансакцій, пов'язаних з незаконною діяльністю, відрізняються суттєвим коливанням показників: у 2020 – 0,70%; у 2021 – 0,12%; у 2022 – 0,31%; у 2023 – 0,61%; у 2024 – 0,14% [3].

Аналіз вищенаведених статистичних відомостей підтверджує, що обсяг криптовалютних трансакцій, задіяних у злочинній діяльності, є порівняно незначним у відсотковому співвідношенні до загального обсягу. Проте незважаючи на відносно невеликий масштаб подібних переказів, використання криптовалют для фінансування тероризму, відмивання коштів та кіберзлочинності є суттєвим викликом для фінансово-економічної безпеки держави. Ризики, пов'язані з підозрілими операціями з криптовалютою, потребують ґрунтовного опрацювання для забезпечення балансу між інноваціями та стабільністю фінансової системи, зокрема в аспекті запровадження постійного моніторингу, розробки ефективної регуляторної екосистеми, удосконалення міжнародного співробітництва тощо.

Фінансовий моніторинг є специфічною формою фінансового контролю, яка здійснюється у визначеному чинним законодавством порядку уповноваженими державними органами з метою опрацювання інформації про фінансові операції щодо встановлення їх гіпотетичної причетності до процесів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Компетентні міжнародні органи неодноразово намагалися визначити сутність й оцінити ризики, пов'язані з використанням віртуальних активів у фінансових операціях, які можуть бути пов'язані з відмиванням доходів сумнівного походження.

Аналізуючи генезу нормативно-правового закріплення поняття віртуальної валюти, слід щонайперше звернутися до Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів чи фінансування тероризму (далі – Директива 2015/849). Змінами, внесеними до цього акту Директивою Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 року (далі – Директива 2018/843), було закріплено визначення віртуальної валюти як «цифрового вираження вартості, яке не є випущеним або гарантованим центральним банком або органом публічної влади, не є обов'язково прив'язаним до законодавчо встановленої валюти і не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, який може передаватися, зберігатися або яким можна торгувати в електронній формі» [4]. Окрім того, у Директиві 2018/843 вперше були окреслені ризики потенційного протиправного використання віртуальних валют у злочинній діяльності, пов'язані з їх анонімністю та обмеженою нормативною урегульованістю. Зокрема, Європейським

Парламентом було визнано необхідність надання національним органам фінансової розвідки можливості отримувати відомості для пов'язування адрес віртуальних валют з особою власника, а також потребу в розробленні механізму самодекларування користувачів до компетентних органів.

Фундаментальна роль Директиви 2015/849 (з урахуванням всіх змін та доповнень) в аспекті запобігання залученню віртуальних валют до механізмів відмивання коштів та фінансування тероризму пояснюється ще й покладенням на держав-членів низки нових обов'язків щодо: 1) створення відкритих реєстрів для компаній, трас-тощо; 2) розширення повноважень підрозділів фінансової розвідки ЄС в аспекті забезпечення доступу до інформації, необхідної для реалізації їх функцій; 3) обмеження анонімності в аспекті використання віртуальних валют, постачання відповідних гаманців, передплати банківських карток; 4) гарантування ужиття зобов'язаними особами заходів з посиленої належної перевірки клієнтів за участі в ділових відносинах та операціях третіх країн з високим ступенем ризику; 5) налагодження ефективної співпраці (зокрема в частині обміну відповідною інформацією) між органами нагляду за запобіганням відмиванню коштів, а також між ними та органами пруденційного нагляду та Європейським центральним банком.

Наслідуючи світові тенденції до встановлення належного правового регулювання обігу віртуальної валюти, Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (далі – FATF) внесла зміни до Рекомендацій, офіційно закріпивши поширення їх дії на фінансову діяльність, пов'язану з віртуальною валютою, та включивши до глосарію терміни «віртуальні активи» та «провайдер послуг віртуальних активів». Окрім того, завдяки оновленню Рекомендації 15, здійсненому в 2019 році, було акцентовано на необхідності застосування заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму до віртуальних активів та постачальників послуг з переказу віртуальних активів. Слід зазначити, що у Звіті щодо дотримання юрисдикціями Рекомендації FATF 15 та її Пояснювальної записки (R.15/INR.15), опублікованому FATF у 2024 році, було підтверджено відставання процесу глобального впровадження регулювання у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. У результаті дослідження було встановлено, що 75% юрисдикцій (тобто 97 із 130) частково відповідають або взагалі не відповідають встановленим вимогам. Подане значення ідентичне показнику 2023 року, що засвідчує відсутність значних покращень у царині запобігання відмиванню коштів, здійснюваному, зокрема, з використанням віртуальної валюти [5]. У 2025 році FATF було зафіксовано незначне поліпшення ситуації із впровадженням Рекомендації 15. Проте здійснення ефективної оцінки ризиків та загалом застосування ризикоорієнтованого підходу й досі залишаються нагальною проблемою для більшості юрисдикцій. Окрім того, у Звіті 2025 року були висвітлені нові ризики експлуатації віртуальних валют із злочинною метою, а саме поживавлення використанням стейблкоїнів незаконними суб'єктами (особливо – суб'єктами Корейської Народно-Демократичної Республіки (КНДР) та особами, що фінансують терористів та наркоторговців) та актуалізації необхідності розв'язання проблеми повернення викрадених активів (зокрема шляхом поглиблення міжнародної співпраці у цій сфері) [6].

У червні 2019 року FATF було опубліковано Керівництво щодо застосування ризикоорієнтованого підходу до віртуальних активів та постачальників послуг з переказу віртуальних активів. Метою ухвалення вищезгаданого документа було зниження ризику відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням зокрема анонімних криптовалют, та підтримка урядів в аспекті розробки й впровадження локального законодавства щодо

регулювання цифрових активів. У рекомендаціях FATF «Регулювання віртуальних активів» було зроблено акцент на тому, що, незважаючи на потенційне стимулювання віртуальними активами (та пов'язаними з ними послугами) фінансових інновацій та покращення фінансової інтеграції, їх використання надає злочинцям нові можливості для відмивання неправомірно набутих коштів та фінансування тероризму.

Прагнучи закласти засади нормативного регулювання єдиної фінансової екосистеми цифрових активів, Європейська комісія у вересні 2020 року представила розроблений у межах Цифрового фінансового пакету ЄС Регламент MiCA, спрямований на подолання фрагментованості регламентації цієї сфери, підвищення прозорості ринку, забезпечення захисту інвесторів та споживачів, стимулювання інновацій тощо. Історичним моментом для розвитку криптоіндустрії стало його остаточне схвалення 20 червня 2023 року. Регламент встановлює низку чітких вимог для емітентів криптоактивів і криптовалютних бірж, зокрема щодо мінімального статутного капіталу, корпоративного управління, надання доступу до інформації постачальниками послуг у сфері обігу криптовалют [7, с.43]. Також MiCA посилює контроль за обігом стейблкоїнів, які раніше не підпадали під сферу регулювання фінансового законодавства ЄС. Окрім того, Регламент визначив основні принципи впорядкування функціонування постачальників послуг пов'язаних з криптоактивами (Crypto-Asset Service Providers (далі – CASPs)). Зокрема, на CASPs був покладений обов'язок отримати європейську ліцензію для ведення діяльності (а саме зареєструвати компанію в регуляторних органах ЄС) та впровадити механізми боротьби зі злочинністю у фінансовій сфері. Принципово новим вектором розвитку нормативного регулювання криптовалютної індустрії стало запровадження єдиної європейської ліцензії, наявність якої звільняє провідні компанії від необхідності реєструватися окремо в кожній європейській країні. Таким чином, Регламент MiCA є універсальним стандартом регулювання обігу віртуальних валют, який, створюючи ефективне середовище для розбудови глобальної криптоіндустрії, забезпечує стабільність фінансової екосистеми й інтеграцію інноваційних рішень у діяльність її основних суб'єктів [8, с.120].

Долучаючись до міжнародної політики протидії крипто-відмиванню, Україна приєдналась до двох фундаментальних актів, спрямованих на забезпечення системного підходу до перешкоджання механізмів легалізації: Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (ратифіковано 17.12.1997) та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (ратифіковано 17.11.2010; набрала чинності для України 01.06.2011). Окрім того, статтею 20 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано 16.09.2014), на Україну був покладений обов'язок брати участь у співробітництві з метою запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму, зокрема в аспекті забезпечення імплементації відповідних міжнародних стандартів, розроблених FATF та рівнозначних тим, які були прийняті Європейським Союзом.

Ключовим національним нормативно-правовим актом у сфері регулювання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення є відповідний Закон України від 06.12.2019 №361-IX (далі – Закон №361-IX). Наведене в ньому визначення поняття віртуального активу як «цифрового вираження вартості, яким можна торгувати

у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей» цілком узгоджується з підходами, закріпленими у Рекомендаціях FATF [9]. Така гармонізація національного визначення із міжнародними стандартами забезпечує належну інтеграцію України у глобальну систему фінансового моніторингу та створює правові передумови для ефективного контролю за операціями з віртуальними активами. Статтею 11 Закону №361-IX на суб'єктів первинного фінансового моніторингу покладається обов'язок здійснювати належну перевірку у разі, зокрема, проведення фінансової операції з віртуальними активами на суму, що дорівнює чи перевищує 30 тис. грн. Окрім того, статтею 14 вищезгаданого закону окреслюється коло інформації, яка має супроводжувати платіжну операцію або переказ віртуальних активів. Характерною особливістю Закону №361-IX є також доповнення переліку суб'єктів державного фінансового моніторингу Міністерством цифрової трансформації України та введення постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, як нової категорії суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Питання правового регулювання обігу віртуальних активів (зокрема криптовалют) суттєво ускладнюється відсутністю чинного галузевого законодавства. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 №2074-IX (далі – Закон №2074-IX), що закладає основи регламентації цієї галузі, був ухвалений 17 лютого 2022 року, проте набуттям чинності відтерміновано у зв'язку з необхідністю попереднього внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами. Ухвалення цього акту зумовлюється потребою врегулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, а також визначення обсягу прав та обов'язків учасників ринку віртуальних активів й засад державної політики у царині їх обороту. Хоча Закон №2074-IX мав на меті, зокрема, визнання статусу криптовалюти в національному правовому полі, відповідна дефініція в його тексті відсутня. Натомість законотворець, працюючи над визначенням основним термінів, апелював до більш широкого за семантикою поняття віртуального активу, що включає не лише криптовалюту, а й NFT-токени та інші масиви даних, що мають цифрову форму збереження та певну вартість [10, с. 337].

Розроблення закону про оподаткування криптовалют було передбачено презентованою у грудні 2023 року Національною стратегією доходів на 2024–2030 роки – дорожньою картою реформування податкової та митної системи України [11, с.32]. Встановлення прозорого податкового механізму є одним з основних кроків на шляху до легалізації віртуальної валюти, яка зі свого боку призведе до низки позитивних змін у відповідній суспільно-економічній царині:

- залученню іноземного фінансування з боку країн-партнерів (криптовалюти, характеристичними особливостями яких є інтегрованість в глобальну фінансову систему, інноваційність і відповідність ключовим тенденціям цифрової економіки, в перспективі зможуть забезпечити безперешкодний рух фінансових потоків через національні кордони, тим самим поліпшуючи інвестиційний клімат в Україні й приваблюючи партнерів, які за умови надання гнучких фінансових інструментів згодні працювати в умовах економічної нестабільності);
- зростанню кількості блокчейн-стартапів, поживлення їхнього розвитку та поглиблення міжнародної співпраці у цій сфері;
- збільшенню надходження до державного бюджету України за рахунок введення податків на криптовалютні операції;
- поглибленню рівня цифрової грамотності населення.

Таким чином, визначення порядку оподаткування прибутків від криптовалютних операцій справить позитивний вплив на загальну економічну ситуацію в країні не лише за допомогою появи додаткових надходжень до державного бюджету, а й через посилення гарантій для бізнесу, чітке визначення правового статусу інвесторів у царині здійснення криптовалютних операцій, зниження ризиків для їхньої діяльності й у довготривалій перспективі навіть створення для них механізмів додаткового стимулювання.

Аналізуючи приклад західних партнерів, можемо засвідчити, що у США чітка, злагоджена система оподаткування криптовалют є одним з ключових факторів встановлення економічного балансу: стабілізуючи поточну ситуацію у сфері фінансів, вона забезпечує досягнення рівноваги між механізмом стимулювання інновацій у цифровій галузі й необхідністю залучення надходжень до державного бюджету. Інвестори, продаючи або обмінюючи криптовалюту, зобов'язані сплатити податок на приріст капіталу (Capital Gains Tax), розмір якого залежить безпосередньо від терміну володіння нею: ставка на довгострокові капітальні прибутки суттєво нижча за відповідну ставку короткострокового капітального податку. Грунтовний підхід американців до легалізації віртуальних активів дозволяє їм підтримувати достатньо високий рівень прозорості криптовалютного ринку. Сприятлива стартап-екосистема США стимулює інвесторів діяти в межах закону, уникаючи фінансових махінацій і зловживань. Окрім того, система оподаткування, формуючи правову основу для розвитку блокчейн-технологій, сприяє діджиталізації економіки, підвищенню її конкурентоспроможності, залученню фінансування до криптовалютного сектору. Ці фактори в сукупності дозволяють США протягом багатьох років тримати позицію лідера у царині економічних інновацій.

Проте для ефективної легалізації віртуальної валюти слід опрацювати низку важливих аспектів, зокрема конкретизацію визначення криптовалюти, її природи, видів та особливостей функціонування, а також забезпечення публічного доступу до інформації про емітентів, механізми емісії, проведення операцій з криптовалютою [12, с. 343].

З огляду на вищезазначене можемо стверджувати, що положення Закону №2074-IX потребують певного допрацювання в аспекті: приведення визначення віртуальних активів та їх класифікації у відповідність до Регламенту регулювання ринку криптоактивів (MiCA); узгодження ліцензування та умов діяльності постачальників послуг з Розділом II MiCA; обов'язкового формування «White Paper» з інформацією про актив та/або ICO-проект для учасників ринку; запровадження юридичної відповідальності за надання недостовірної інформації в цих документах; чіткої регламентації обов'язків учасників ринку щодо компенсації збитків споживачам; адаптації механізмів «публічної пропозиції» активів до європейських стандартів тощо [13, с. 124, 125].

Недосконалість механізмів державного регулювання обігу віртуальних активів, зокрема цифрових валют, та наявність прогалин у нормативній базі створюють передумови для їх використання у процесі відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Таким чином, удосконалення національного законодавства в цій царині є необхідною умовою забезпечення прозорості ринку й запобігання використанню криптовалют з протиправною метою.

Стаття 209 Кримінального кодексу України (далі – КК України), викладена в редакції Закону №361-IX, визначає предметом відмивання «майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом» [14]. Оперуючи поняттям «майно» слід звернутися до Цивільного кодексу України, стаття 190 якого тлумачить його як «окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [15]. Водночас у Законі №361-

IX апелюють до більш широкого за семантикою терміна «доходи, одержані злочинним шляхом», під якими розуміють «будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення злочину, зокрема валютні цінності, рухоме та нерухоме майно, майнові та немайнові права, незалежно від їх вартості» [9]. Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що термінологічний апарат, який міститься в Законі №361-IX, не узгоджується з чинним кримінальним законодавством, тим самим виключаючи можливість визнання віртуальної валюти предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України. Немайновий характер віртуального активу як різновиду цифрової речі також підтверджує неприйнятність його віднесення до майна як предмета вищезгаданого злочину.

Варто зазначити, що необхідність допрацювання понятійного апарату КК України була врахована фахівцями робочої групи з питань розвитку кримінального права під час розробки проекту нового Кодексу. Його Глосарій передбачає віднесення до активів (доходів) не лише грошових коштів (зокрема готівкових або таких, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах) та іншого майна, а й нематеріальних активів, зокрема в криптовалютах, обсягу зменшення фінансових зобов'язань, роботи чи послуги, отриманих особою (п. 1 ч. 2 ст. 1.1.1 Кодексу). Це свідчить про введення криптовалюти як однієї з форм вираження нематеріальних активів до сфери регулювання кримінального законодавства. Нематеріальні активи були також віднесені законотворцем до видів неправомірної вигоди (п. 33 ч. 2 ст. 1.1.1 Кодексу) та предметів непрямого підкупу (п. 3 ст. 4.10.1 Кодексу). Окрім того, про активи (зокрема й нематеріальні, до яких належать цифрові валюти) йдеться у статтях 6.32.27 та 6.32.28, які містять склад легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, (умисно й з необережності) [16].

Слід наголосити, що використання віртуальних активів з метою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, не стосується ані природи набутого неправомірним чином майна, ані згаданих у диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України набуття, володіння, використання, розпорядження ним. Натомість у поданому випадку йдеться про реалізацію з використанням віртуальних активів, зокрема криптовалюти, передбаченого цією ж нормою, кримінально-карного діяння, вираженого у зміні форми (перетворенні) такого майна, або вчиненні дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження [17, с. 507].

Для науки кримінального права дискусійним є питання визначення місця віртуальних активів серед елементів об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Аналіз світової й національної правозастосовної практики підтверджують можливість визнання цифрової валюти засобом вчинення злочину. Окрім того, криптовалюта, що є одночасно засобом і безпосередньо платежу, і обміну на іншу валюту, може виступати предметом кримінально-карного діяння. Проте її відповідність цій ознаці об'єктивної сторони потребує додаткового нормативного врегулювання.

З метою забезпечення належної кримінально-правової оцінки незаконних діянь, скоєних у віртуальній екосистемі, слід закріпити визнання віртуальної валюти предметом злочинів проти власності у національному правовому полі. Характеризуючи предмет відповідних злочинів, слід перелічити його основні ознаки, до яких належать: 1) економічна (наявність певної цінності); 2) фізична (матеріальне втілення); 3) юридична (приналежність певній особі чи групі осіб). Виділення саме цих ознак впливає з п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 №10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», відповідно до якого «предметом

злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія» [18].

Для криптовалюти вираженням економічної ознаки є реалізація функції платежу та можливість її співвіднесення з офіційною валютою (створення курсу). Анонімність крипто-гаманців не виключає їх приналежність певній особі, тому можемо також засвідчити наявність юридичної ознаки. Найбільше дискусій викликає питання ідентифікації фізичної ознаки, оскільки відповідно до традиційного уявлення предмет злочинів проти власності має бути виражений у матеріальному світі (за винятком майнових прав, дій майнового характеру, електричної та теплової енергії). На думку деяких дослідників, фізична ознака криптовалюти як предмета такого злочину полягає у її специфічній формі – цифровому коді [19, с. 101].

Можливість представлення криптовалюти не лише як засобу вчинення злочину, а й як його предмету підтверджується позицією Радутного О. Е. та Ганжи О. Г. Відповідно до результатів їхніх наукових пошуків, віртуальну валюту можна вважати предметом кримінального правопорушення за умови його визначення не лише як об'єкту матеріального світу, з властивостями якого закон пов'язує наявність елементів складу певного злочину [20, с. 169].

Подібної точки зору притримується й Дорохіна Ю. А., на думку якої криптовалютам притаманні всі ознаки предмета злочину проти власності, а саме: фізична (можливість вимірювання у певній одиниці, торгівлі на електронній біржі, вилучення тощо), юридична (належність відмінній від винної особи), соціально-економічна (наявність певної мірної та споживчої вартості) [21, с. 170].

Таким чином, у науковій літературі простежується тенденція до визнання криптовалюти не лише засобом, а й предметом злочину, що ускладнює кваліфікацію й розслідування правопорушень, пов'язаних із цифровими активами. Складність правової природи віртуальних валют зумовлює виникнення об'єктивної потреби в удосконаленні правового регулювання криптовалютного ринку, зокрема в частині запобігання використанню віртуальних активів для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Для підвищення фінансово-економічної безпеки в умовах активного використання віртуальних валют доцільно передбачити нормативне закріплення низки заходів регулювання, що сприятимуть встановлення балансу між стимулюванням інтеграції інновацій та захистом від потенційних загроз, зокрема: 1) застосування заходів належної перевірки клієнта для зменшення ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму (до обставин, що вимагають проведення належної перевірки, слід віднести: встановлення ділових відносин, проведення трансакцій на значну суму (щонайменше 10000 євро або еквівалент), участь юридичної особи, підозра використання криптоактивів із злочинними цілями, виникнення сумнівів щодо достовірності ідентифікаційних даних клієнта тощо); 2) використання заходів посиленої належної перевірки клієнта для трансграничних кореспондентських відносин у сфері обігу віртуальних валют; 3) запровадження заборони на анонімні рахунки, акції на пред'явника, варанти на акції на пред'явника з метою підвищення фінансової прозорості й запобігання незаконній фінансовій діяль-

ності (на кредитні/фінансові установи та постачальників послуг у сфері криптоіндустрії має бути покладений обов'язок відмовитися від анонімних рахунків, зокрема банківських та платіжних, ощадних книжок, криптогаманців, що дозволяють анонімізувати трансакції тощо); 4) проведення заходів виявлення та оцінки ризиків, зокрема з урахуванням оцінки ризиків на європейському, національному та галузевому рівнях; 5) покладення на відповідних зобов'язаних суб'єктів обов'язку щодо розроблення ефективних механізмів надання звітності (зокрема на запит від органів фінансової розвідки та за необхідності підтвердження наявності ділових відносин з певними особами протягом звітного періоду, надання характеристики цих відносин); 6) забезпечення прямого нагляду органів, що спеціалізуються на боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, за CASPs; 7) посилення моніторингу діяльності зобов'язаних суб'єктів, що здійснюється у країні, відмінній від юрисдикції походження суб'єкта; 8) створення центральних контактних пунктів (central contact points), що виконуватимуть функцію посередницької організаційної ланки між зобов'язаним суб'єктом (який провадить діяльність за межами юрисдикції походження) та наглядовими структурами у сфері фінансової моніторингу тієї юрисдикції, де безпосередньо функціонує, а саме: а) забезпечуватимуть дотримання національних зобов'язань щодо протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму; б) сприятимуть діяльності відповідних наглядових органів, надаватимуть за їхнім запитом необхідну інформацію тощо [22].

Нормативне закріплення цих заходів та їх подальше впровадження у криптовалютну екосистему держави сприятиме зміцненню фінансово-економічної стабільності, підвищенню прозорості операцій з віртуальними активами та мінімізації ризиків їх використання у злочинних цілях. Реалізація запропонованих заходів дозволить не лише ефективно виявляти схеми відмивання коштів, здобутих у результаті протиправної діяльності, а й прискорить здійснення гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Висновки. У результаті дослідження було виявлено, що сучасний розвиток ринку віртуальних валют супроводжується як появою нових можливостей для економічного зростання, так і підвищенням ризиків їх використання з протиправною метою. Віртуальні активи, зокрема криптовалюти, є фінансово-правовим феноменом, що потребує належного нормативного врегулювання, здатного забезпечити баланс між інноваційним розвитком та фінансовою безпекою держави. Чинні нормативно-правові акти формують основу правового регулювання у відповідній сфері, проте потребують подальшого вдосконалення, зокрема в аспекті конкретизації механізмів державного нагляду, визначення правового статусу криптовалют у кримінально-правовому аспекті та запровадження прозорого режиму оподаткування.

Узагальнюючи результати дослідження, можемо констатувати, що ефективне правове регулювання обігу віртуальних валют вимагає системного, міждисциплінарного підходу. Розбудова цілісної законодавчої системи у цій сфері є важливою умовою підвищення фінансово-економічної безпеки держави та запобігання використанню цифрових активів у злочинних цілях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарук В.Л. Вплив криптовалют на фінансову систему та можливі наслідки для фінансово-економічної безпеки. Центральноукраїнський вісник права та публічного управління. 2025. Випуск/Issue 1 (9). С.32–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-1-4>.
2. Гринчук Т.П., Гусак Л.П. Використання криптовалют у злочинних цілях та пріоритетні напрями її правового регулювання. Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». 2022. №2 (46). С.6–14. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.061415](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.061415).
3. The 2025 Crypto Crime Report. Chainalysis. February 2025. URL: <https://www.chainalysis.com/wp-content/uploads/2025/03/the-2025-crypto-crime-report-release.pdf> (дата звернення: 25.10.2025).

4. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text (дата звернення: 25.10.2025).
5. FATF (2024), Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets/VASPs, FATF, Paris, France. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Fatfrecommendations/targeted-update-virtualassets-vasps-2024.html> (дата звернення: 26.10.2025).
6. FATF (2025), Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets/VASPs, FATF, Paris, France. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Fatfrecommendations/targeted-update-virtual-assets-vasps-2025.html> (дата звернення: 26.10.2025).
7. Шаповалова І. Внутрішні виклики регулювання віртуальних активів в Україні. *Вісник. Національна асоціація адвокатів України*. 2024. № 9 (104). С. 42–43. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/vidannya/2024-10-01-vidannya-snik-09-2024__66fcf0833a131.pdf (дата звернення: 26.10.2025).
8. Мухін В.А. Перспективи та виклики впровадження регулювання ринків криптоактивів (MiCA) в Україні. *Право та інновації*. 2025. № 1 (49). С. 118–123. DOI: 10.37772/2518-1718-2025-1(49)-15.
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 31.10.2025).
10. Дарчик Г.М. Сучасний стан правового регулювання криптовалюти в Україні. *Зарубіжний досвід регулювання ринку криптовалют. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 2. С.335–340. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.50>.
11. Кобильнік Д. А., Єфремова К. В. Правове регулювання оподаткування операцій з цифровими (віртуальними) активами. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 10. С. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.10.6>.
12. Макогонюк І.Р. Криптовалюта як об'єкт цивільних правовідносин. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.), 2023. С. 342–344. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7ba24c8-c6d5-48bf-ab37-ef4d112d9845/content> (дата звернення: 31.10.2025).
13. Бутко М.Д. Криптовалюта як альтернатива фіатним коштам. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 33. С. 121–127. DOI: 10.36074/grail-of-science.10.11.2023.17.
14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 31.10.2025).
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 31.10.2025).
16. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту (станом на 21.07.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/08/20/00-kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
17. Каменський Д.В., Дудоров О.О. Відмивання злочинних доходів через операції з віртуальними валютами: нова загроза економічній безпеці. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. №1. С.500–509. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.88>.
18. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 №10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
19. Казначеева Д. Криптовалюта як предмет і засіб учинення злочинів. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 27 травня 2020 року). Харків. 2020. С.97–101. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2d27c55-27c2-4dae-9f5d-4420d035844f/content> (дата звернення: 01.11.2025).
20. О. Е. Радутний, О. Г. Ганжа. Криптовалюта як нова дотична фінансового і кримінального права. *Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин): матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 4–5 жовтня 2017 року)*. Харків, 2017. С.166–171. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13086/1/Radutnyi_Ganga_166-171.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
21. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія / Ю.А. Дорохіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
22. The AML Handbook: A Guide for Crypto Activities. URL: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/EUCI-The-AML-Handbook-A-Guide-for-Crypto-Activities.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025